

Список використаних джерел:

1. Шевчук С.В. Ланцюгове виховання. Дзеркало тижня. 2008. 26 вересня. С. 17.
2. Волинець Л.С. Права дитини в Україні: проблеми та перспективи. К.: Логос, 2000. 74 с.
3. Миньковский Г.М., Тузов А.П. Профилактика правонарушений среди несовершеннолетних. К.: Политиздат Украины, 1987. 287с.
4. Юридичний Вісник України. 2008. 26 черв. 4 лип. С. 8.
5. Тофтул М.Г. Етика: навч. посібник. К.: Академія, 2005. 345 с.
6. Опришко В.Ф., Шульженко Ф.П., Шимон С.І. та ін.. Правознавство: підручник / Заг. ред. В.Ф. Опришка, Ф.П. Шульженко. К.: КНЕУ, 2003. 767 с.
7. Молдован В.В., Чулінда Л.І. Правознавство: навч. посібник. 2-е вид. К.: Центр учбової літератури, 2010. 184 с.
8. Ромовська З.В. Українське сімейне право: підручник (академічний курс). К.: Правова єдність, 2009. 500 с.
9. Гопанчук В.С. Сімейне право України: підручник. Київ: Істина, 2002. 304 с.
10. Конституція України від 28.06.1996р., № 254к/96-ВР.
11. Сімейний кодекс України від 10.01.2002 р., № 2947-III.
12. Конвенція про контакт з дітьми, міжнародний документ від 15.05.2003р., № ETSN192 – документ – 994 659, ратифікація від 20.09.2006 р., підстава 166-16.
13. Закон України про охорону дитинства від 26.04.2001 р. № 2402-III.

УДК 347.996

**САМЛІК Л.О.,
РУДИНСЬКА А.О.**

**АЛЬТЕРНАТИВНІ СПОСОБИ ВИРІШЕННЯ ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВИХ СПОРІВ:
ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ТА ЗАСТОСУВАННЯ В УКРАЇНІ**

У статті розглянуто сутність поняття системи альтернативних способів вирішення конфліктів, що виникають у сфері приватноправових відносин, зокрема, увагу приділено врегулюванню цивільно-правових спорів в Україні. Також було досліджено деякі аспекти міжнародної практики та вітчизняний досвід, передумови й перспективи запровадження альтернативних способів вирішення приватних юридичних спорів. Акцентовано увагу на необхідності забезпечення особі свободи вибору щодо способів захисту, можливості врегулювати правовий конфлікт за допомогою інститутів альтернативного вирішення спорів із метою підвищення ефективності механізму захисту прав.

Ключові слова: *альтернативне вирішення спорів, позасудове регулювання цивільно-правових спорів, медіація, міжнародний комерційний арбітраж, третейське судочинство, врегулювання конфліктів.*

В статье рассмотрена сущность понятия системы альтернативных способов разрешения конфликтов, возникающих в сфере частноправовых отношений, в частности, уделено внимание урегулированию гражданско-правовых споров в Украине. Также были исследованы некоторые аспекты международной практики и опыт, предпосылки и перспективы внедрения альтернативных способов решения частных юридических споров. Акцентируется внимание на необходимости обеспечения свободы выбора относительно способов защиты, возможности урегу-

© САМЛІК Л.О. – кандидат юридичних наук, доцент кафедри цивільного права та процесу (Університет державної фіскальної служби України)

© РУДИНСЬКА А.О. студент (Навчально-науковий інститут права Університету державної фіскальної служби України)

ливають правовий конфлікт з допомогою інститутів альтернативного розшення спорів з метою підвищення ефективності механізму захисту прав.

Ключевые слова: *альтернативное разрешение споров, внесудебное регулирование гражданско-правовых споров, медиация, международный коммерческий арбитраж, третейское судопроизводство, урегулирование конфликтов.*

The article considers the essence of the notion of a system of alternative ways of resolving conflicts that arise in the field of private legal relations, in particular, attention is paid to the settlement of civil legal disputes in Ukraine. Some aspects of international practice and domestic experience, background and prospects for introducing alternative ways of solving private legal disputes were also explored. The emphasis is placed on the need to provide the individual with free choice of methods of protection, the possibility of resolving a legal conflict with the help of alternative dispute resolution institutes in order to increase the effectiveness of the mechanism of protection of rights.

Key words: *alternative dispute resolution, out-of-court regulation of civil legal disputes, mediation, international commercial arbitration, arbitration, conflict resolution.*

Вступ. Становлення України як демократичної правової держави та стрімка побудова сучасного демократичного суспільства проявляються перш за все в укладенні між Україною та Європейським Союзом політичної частини Угоди про асоціацію у 2014 році, що, у свою чергу, підтверджує дійсне прагнення держави здобути повноправне членство в міжнародній спільноті й успішно впроваджувати європейські цінності правових стандартів. Як відомо, одним із фундаментальних напрямів на шляху до створення та розвитку правової держави є гарантоване забезпечення захисту цивільних прав і законних інтересів за допомогою звернення до судової влади, яка є невід’ємною ознакою існування правового демократичного ладу в державі, адже саме правосуддя є каталізатором реалізації принципу верховенства права. Однак, беручи до уваги той факт, що основними характеристиками громадянського суспільства виступають якомога вищий рівень автономії суспільства від держави, наявність особливих інститутів саморегуляції, є актуальним і доцільним зниження абсолютизації ролі суду у вирішенні спорів, які виникають під час приватноправових відносин. Однією з фундаментальних складових ідей побудови демократичного суспільства прийнято вважати здатність вирішувати правові конфлікти самостійно у власному середовищі, не вдаючись при цьому до державного судового процесу, і тому сьогодні особливо важливого значення набуває створення сприятливих умов для розширення можливостей здійснення захисту прав і законних інтересів на засадах альтернативності шляхом застосування інститутів саморегулювання громадянського суспільства, а саме способів альтернативного вирішення спорів (далі – АВС). Активне провадження та розвиток саме таких інститутів захисту права, відмінних від звернення до суду та самоуправства, дають змогу державі поступово наблизитись до європейських правових стандартів, а також посісти гідне місце на світовій арені.

Питання ефективності застосування способів альтернативного вирішення спорів у приватноправових відносинах, зокрема у цивільно-правових, відображено в працях вітчизняних і зарубіжних дослідників, серед яких варто виокремити роботи Д.Л. Давиденка, С.М. Довганчука, Н.А. Литвина, Н.Л. Бондаренко-Зелінської, В.П. Козиревої, В.А. Рекуна, Ю.Д. Притики, М.М. Мальського, Г.О. Чуйко та інших. Однак досі постає не до кінця розкритим і вирішеним питання стосовно теоретико-правових основ реалізації інститутів альтернативного вирішення спорів в Україні, що обумовлює актуальність вивчення даного питання.

Постановка завдання. Метою статті є всебічне дослідження й комплексний аналіз питання формування та правового забезпечення альтернативних способів вирішення спорів в Україні, а також визначення пріоритетних напрямів і перспектив розвитку даного інституту в сучасних умовах.

Результати дослідження. Введення в дію судової реформи наразі сприяє значній демократизації судової системи та слугує причиною необхідності створення у процесі комплексного реформування системи захисту прав і законних інтересів особи можливостей застосування способів альтернативного вирішення спорів. Незважаючи на те, що завданням цивільного судочинства є справедливий, неупереджений і своєчасний розгляд і вирішення цивільних справ із метою захисту порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб, інтересів держави [1], судова форма захисту все ж не завжди сприяє

владнанню правового конфлікту між сторонами, а частіше, навпаки, провокує його ескалацію. У зв'язку з тим, що сучасний процес демократизації суспільних відносин зумовлює підвищення ролі принципів гуманізму, справедливості, рівності та моралі, щораз більше постає необхідність пошуку якісно нових підходів для врегулювання правових конфліктів, для чого, власне, світовим співтовариством був сформований і успішно реалізований комплекс таких способів. Наприклад, ще в 60-х роках XX століття у США була вперше впроваджена практика альтернативного вирішення спорів (Alternative Dispute Resolution) і набула широкого застосування під назвою так званого «приватного правосуддя» (private justice) для позначення неформальних способів вирішення спорів, які мають більш гнучку процедуру та які виникли на противагу неефективному та складному державному судочинству [2]. Розвиваючись паралельно в інших країнах, практика застосування способів ABC отримала нові, проте, еквівалентні за своїм значенням терміни, зокрема Effective Dispute Resolution (ефективне розв'язання спорів), Amicable Dispute Resolution (дружнє розв'язання спорів) та External Dispute Resolution (зовнішнє регулювання спорів). Попри значний опір з боку теоретиків права, адвокатів і законотворців, альтернативні способи вирішення спорів врешті-решт посіли значне місце в правозастосовній практиці провідних країн світу, набули широкого визнання та продовжують свій розвиток. У міжнародній правовій доктрині існує окремий ряд правових інститутів, що об'єднуються та є складовими загального поняття «альтернативне вирішення спорів», серед яких варто виокремити найбільш розповсюджені – переговори, міжнародний комерційний арбітраж, третейський суд, медіацію та Collaborative Law (дослівний переклад – кооперативне право; даний термін не має аналогу у вітчизняній правовій доктрині, але його значення полягає у процедурі спільного вироблення умов врегулювання конфліктів при припиненні шлюбу) [3, с. 87].

Щодо сучасного стану розроблення та застосування способів ABC у вітчизняній доктрині цивільного процесуального права, то основними є такі:

1) *Міжнародний комерційний арбітраж*. Згідно зі ст. 2 Закону України «Про міжнародний комерційний арбітраж» від 24 лютого 1994 року № 4002-XII до міжнародного комерційного арбітражу можуть за угодою сторін передаватися спори з договірних та інших цивільно-правових відносин, що виникають при здійсненні зовнішньоторговельних та інших видів міжнародних економічних зв'язків, якщо комерційне підприємство хоча б однієї зі сторін перебуває за кордоном, а також спори підприємств з іноземними інвестиціями і міжнародних об'єднань та організацій, створених на території України, між собою, спори між їх учасниками і так само їхні спори з іншими суб'єктами права України [4]. Тобто це є процедура розгляду спору в комерційному арбітражному суді між сторонами, якими виступають особи різної державної приналежності. Поряд із постійно діючим арбітражем існує так званий арбітраж *ad hoc*, що створюється для вирішення конкретної справи – сутність полягає в тому, що сторони можуть налаштувати процес вирішення спору арбітражем з урахуванням усіх особливостей їхньої справи.

2) *Медіація*. Медіація являє собою процес, у якому нейтральна третя сторона (медіатор) допомагає вирішити конфлікт, сприяючи виробленню добровільної угоди між конфліктуючими сторонами. Сутність медіації полягає в тому, що вона орієнтована не стільки на спір або на виграв однієї зі сторін, скільки на конструктивний пошук рішень і досягнення спільного консенсусу. Сьогодні медіація набуває найшвидших темпів розвитку серед інших інститутів ABC. Наприклад, її впровадження в Україні включено до Плану дій щодо імплементації кращих практик якісного й ефективного регулювання, відображених Групою Світового банку в методології рейтингу «Ведення бізнесу», затвердженого Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 16 грудня 2015 року №1406-р [5]. Що ж стосується європейської практики запровадження медіації, то Директива 2008/52/ЄС Європейського парламенту та Ради з певних аспектів медіації в цивільних і комерційних справах була затверджена ще 21 травня 2008 року (далі – Директива про медіацію) та передбачала імплементацію відповідних норм у законодавство держав-членів до 21 травня 2011 року [6].

3) *Третейське судочинство*. Третейське судочинство є демократичним альтернативним способом захисту майнових і немайнових прав та охоронюваних законом інтересів фізичних та юридичних осіб і вирішення конфліктів, що виникають між суб'єктами правовідносин, яке ґрунтується на приватному волевиявленні осіб і здійснюється без втручання держави. Статтею 2 Закону України «Про третейські суди» встановлено, що третейський суд – це недержавний незалежний орган, що утворюється за угодою або відповідним рішенням зацікавлених фізичних та/або юридичних осіб у порядку, встановленому цим Законом, для вирішення спорів, що виникають із цивільних і господарських правовідносин [7].

У контексті розглянутих вище способів АВС варто наголосити на тому, що попри схожість сутностей понять інституту медіації та третейського судочинства насправді дані способи АВС мають свої суттєві відмінності. По-перше, медіація, на відміну від третейського суду, має на меті не винесення обов'язкового для сторін рішення, а врегулювання спору шляхом досягнення компромісу, тобто медіатор не здійснює оцінки обставин спору з позиції норм права та не досліджує докази, а є посередником між сторонами, які самостійно визначають умови врегулювання та припинення спору, що згодом знаходить своє відображення в оформленій у відповідний спосіб мировій угоді. Саме тому різняться й методи досягнення поставленої мети: для третейського суду характерний змагальний, а для медіації – погоджувальний. Отже, медіація здійснюється суто на засадах добровільності, де сторони мають рівноправний статус і не займають позицію відповідача чи позивача, а в третейському суді такий поділ сторін наявний, що спричиняє виникнення в обох сторін певних прав та обов'язків один щодо одного [8, с. 91].

Окремо варто виокремити саме інститут медіації, оскільки його роль у сучасних демократизаційних процесах системи захисту прав і законних інтересів фізичних та юридичних осіб набуває стрімкого розвитку, у зв'язку з чим для України питання необхідності впровадження Закону «Про медіацію» довгий час було дискусійним. З одного боку, це пов'язано з тим, що медіація є таким способом вирішення спорів, для застосування якого у приватній сфері не потрібно обов'язкового існування певної законодавчої бази, оскільки цей процес, як зазначалось раніше, є добровільним і гнучким для сторін. З іншого боку, як вказано у Звіті про перебіг застосування Директиви про медіацію, виданому Комісією Європейського парламенту у 2016 році, існування законодавчого регулювання основ медіації дає учасникам медіації можливість «покластися на передбачувану нормативну базу», тобто надає цій процедурі в очах потенційних користувачів статусу визнання державою та вагомості завдяки наявності відповідного законодавчого регулювання. Проте виникає необхідність регулювання саме «основ медіації», адже, зважаючи на гнучкість цього механізму, його надмірне регулювання може створювати бар'єри там, де повинні бути можливості [9, с. 160].

Досліджуючи питання альтернативного врегулювання спорів, ми з'ясували, що, незважаючи на досить широкий арсенал методів АВС, становлення даного альтернативного комплексу та визначення його чіткого місця в системі вітчизняного законодавства досі не є виразно сформованими, що в кінцевому результаті призводить до спотворення правової природи та неправильного застосування вищевказаних способів в Україні. Проаналізувавши теоретико-наукові підходи дослідників і правників щодо сутності особливостей альтернативного врегулювання спору, варто виокремити Н.М. Леннуара, який зазначив, що «під альтернативними формами вирішення правових спорів або конфліктів розуміються прийоми і способи вирішення спорів поза системою державного правосуддя» [3, с. 41]. У свою чергу інші дослідники вважають, що: «альтернативні способи вирішення спорів являють собою, по-перше, систему взаємопов'язаних дій сторін та інших осіб із розгляду існуючого спору, спрямованих на його позасудове врегулювання або вирішення з використанням примирних чи інших незаборонених процедур, що здійснюється, як правило, на підставі сумлінного волевиявлення сторін; по-друге, право вибору будь-якого (не забороненого законом) недержавного (приватного) способу розв'язання спору та/або врегулювання конфлікту, виходячи з конкретної ситуації» [3, с. 65]. Однак найбільш усталеним є формулювання щодо розуміння АВС як несудового вирішення спорів, тобто альтернативи державному правосуддю. Саме це розуміння дає змогу поєднати в собі всі способи та напрями вирішення спорів і врегулювання конфліктів, виключаючи при цьому звернення до суду, хоча окремі науковці акцентують увагу на доцільності вказувати саме «недержавне» вирішення спорів, підкреслюючи у такий спосіб приватноправову природу інституту. Варто наголосити на тому, що водночас є абсолютною недоцільним виключати АВС за межі правового поля, оскільки потреба в його чіткому визначенні є об'єктивно одним із першочергових завдань вітчизняної доктрини [10].

Комплексно дослідивши вітчизняне законодавство щодо захисту прав і свобод фізичних осіб у сфері приватноправових відносин, ми виокремили суттєві положення окремих нормативно-правових актів. Наприклад, Основний Закон України, а саме ч. 5 ст. 55 Конституції України гарантує право кожному будь-яким не забороненим законом засобом захищати свої права та свободи від порушень і протиправних посягань [11]. Також Конституційний Суд України у своєму рішенні від 9 липня 2002 року №15-рп/2002 зазначив, що право на судовий захист не позбавляє суб'єктів правовідносин можливості досудового врегулювання спорів. Це може бути передбачено цивільно-правовим договором, коли суб'єкти правовідносин добровільно обирають засіб захисту їхніх прав. Досудове врегулювання спору може мати місце також за волевиявленням

кожного з учасників правовідносин і за відсутності в договорі застереження щодо такого врегулювання спору. Навіть більше, створення та розвиток функціонуючої системи способів АВС не лише сприятиме демократизації процедури захисту прав, свобод і законних інтересів, але й узгоджуватиметься з позицією Комітету міністрів Ради Європи щодо зниження навантаження на суди загальної юрисдикції, викладеною в Рекомендації № R (86) 12 від 16 вересня 1986 року, згідно з якою державам-членам Ради Європи рекомендовано передбачити альтернативні процедури врегулювання спорів шляхом позасудового розгляду та створення відповідних органів, що не входять до судової системи цих держав [12, с. 140].

Водночас неможливо заперечити той факт, що зазначене вище право кожної особи на захист має бути забезпечене створенням ефективної системи захисту порушених, невизнаних чи оспорюваних прав, свобод та інтересів громадян та юридичних осіб, а також розвитком адекватних правових механізмів альтернативного врегулювання для оперативного, об'єктивного й компетентного вирішення розбіжностей і конфліктів у сфері приватноправових відносин. У свою чергу, альтернативне врегулювання спорів у зіставленні з офіційними судовими процедурами, на нашу думку, може бути використане як за рамками судових механізмів, так і в поєднанні з ними. Яскравим прикладом у даному питанні є дискусія щодо запровадження медіації як обов'язкової досудової процедури, тобто до початку розгляду судом справи по суті. Міжнародна практика в питанні обов'язковості проведення досудової медіації та форми її здійснення не має єдиного підходу, оскільки, залежно від країни, спектр моделей досудової медіації може різнитися від ситуації, коли медіація є правом сторін, до ситуації, коли суд зобов'язує сторони звернутися до медіації. Крім того, існують варіанти, коли законодавство передбачає відвідування сторонами обов'язкової інформаційної сесії або навіть обов'язкове проведення медіації до подання позову до суду або до початку розгляду справи судом по суті. Зокрема, обов'язковою є медіація в невеликих цивільних спрах, спрах про дифамацію (Баварія), сімейних (Японія), спрах про розлучення (Велика Британія), страхових (Італія). Практика введення обов'язкової досудової медіації в Україні, на думку В. Жмудь, могла би бути принаймні частковим розв'язком проблеми завантаженості судів незначними справами [8, с. 91].

Висновки. Підсумовуючи все вищезазначене, варто виокремити такі основні тези. В умовах розбудови правової та демократичної держави, де автономія суспільства від держави та діяльність інститутів саморегуляції виходять на якісно новий щабель розвитку, кожен повинен мати не лише гарантоване право захисту порушених, оспорюваних чи невизнаних прав і законних інтересів, але й свободу вибору в способах захисту, можливості самостійно врегулювати спір за допомогою альтернативних процедур. Сьогодні об'єктивні потреби суспільства обумовлюють необхідність застосування альтернативних способів вирішення спорів, зокрема, такими стимулюючими факторами є потреба спрощення процедури вирішення спорів, використання апробованих практикою методів примирення для подолання юридичних конфліктів, звільнення судових органів від значної кількості приватноправових спорів. У ході дослідження було встановлено, що за наявності перерахованих вище об'єктивних передумов впровадження та розвитку успішного функціонування системи АВС в Україні досягнення поставленої мети вимагає комплексного підходу із врахуванням особливостей сучасного етапу введення системи АВС, забезпечення належного правового регулювання її основ, а також поєднання зусиль державної влади з представниками юридичної спільноти для найбільш ефективної реалізації. Отже, система АВС в Україні може стати новим дієвим інструментом як для подолання кризових явищ у сфері захисту цивільних прав та інтересів, так і для практичної реалізації сучасних правових тенденцій, спрямованих на підвищення ефективності механізму захисту прав.

Список використаних джерел:

1. Цивільний процесуальний кодекс України від 18.03.2004. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1618-15> (дата звернення: 20.02.2018).
2. Єрмоєнко Г. Перспективи розвитку медіації в Україні. URL: <http://ukrmediation.com.ua/files/content/Perspectyvy.pdf> (дата звернення: 20.02.2018).
3. Леннуар Н.Н. Альтернативное разрешение споров: переговоры и медиация: уч.-мет. пособие. СПб.: Изд-во Санкт-Петербург, 2004. 100с.
4. Про міжнародний комерційний арбітраж: Закон України від 24.02.1994 року № 4002-XII. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=400212&p=1307448909579792> (дата звернення: 22.02.2018).

5. Про затвердження плану дій щодо імплементації кращих практик якісного та ефективного регулювання, відображених Групою Світового банку у методології рейтингу «Ведення бізнесу»: Розпорядження КМУ від 16 грудня 2015 р. № 1406-р. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1406-2015-p> (дата звернення: 23.02.2018).

6. Громовий О. Медіація в Україні: переможе чи програє? Юридичний журнал: аналітичні матеріали, коментарі, судова практика. Київ. 2010. № 1(91). С. 61–62.

7. Про третейські суди: Закон України від 11.05.2004 року № 1701-15. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/1701-15> (дата звернення: 22.02.2018).

8. Жмудь В. Запровадження процедури медіації (примирення) у законодавстві України. Юридичний журнал: аналітичні матеріали, коментарі, судова практика. Київ. 2007. № 11. С. 89–91.

9. Зайчук О.В. Медіація як процедура врегулювання спорів шляхом досягнення консенсусу. Бюлетень Міністерства юстиції України: офіційне видання. Київ. 2010. № 9 (вересень). С. 158–161.

10. Канішева К.М. Розвиток примирливих процедур врегулювання спорів, які виникають із шлюбно-сімейних правовідносин. Право і безпека: наук. журнал. Х. 2009. № 2. URL: http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/pib/2009_2/PB-2/PB-2_32.pdf (дата звернення: 22.02.2018).

11. Конституція України від 28.06.1996. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр> (дата звернення: 20.02.2018).

12. Медіація як демократичний та ефективний спосіб вирішення спорів: європейські норми і досвід та українська перспектива. Бюлетень Міністерства юстиції України: офіційне видання. Київ. 2010. № 12 (грудень). С. 137–141.

УДК 347.41

СЛОМА В.М.

ОСОБЛИВОСТІ ВИКОНАННЯ ПАСИВНИХ СОЛІДАРНИХ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ

Стаття присвячена дослідженню питань, пов'язаних з виконанням пасивних солідарних зобов'язань. Проаналізовано погляди вчених, проведено порівняння вітчизняного та іноземного законодавства у сфері регулювання відносин, пов'язаних з виконанням солідарних зобов'язань з множинністю осіб на боці боржника, а також зроблено висновки з окресленого питання.

Ключові слова: кредитор, боржник, пасивні солідарні зобов'язання, виконання зобов'язання, заперечення, пред'явлення вимоги.

Статья посвящена исследованию вопросов, связанных с исполнением пассивных солидарных обязательств. Проанализированы взгляды ученых, проведено сравнение отечественного и иностранного законодательства в сфере регулирования отношений, связанных с исполнением солидарных обязательств с множественностью лиц на стороне должника, а также сделаны выводы по затронутому вопросу.

Ключевые слова: кредитор, должник, пассивные солидарные обязательства, исполнение обязательства, возражение, предъявление требования.

The article is devoted to the research of issues related to the fulfillment of passive solidary obligations. The views of scientists are analyzed, national and foreign legislation in the area of regulation of relations related to the fulfillment of solidary obligations